KINGA STANEK

LOSY KOLEKCJI *Józefa Choynowskiego*

(...) Zachęcając tych zwłaszcza, których obchodzi historya rozwoju kultury wszechludzkiej i pewnych odłamów słowiańskiej, a więc każdego inteligentnego człowieka do sumiennego obejrzenia całego muzeum, kończymy słowami podziękowania dla człowieka, który rezultat swej poczciwej, długoletniej pracy, pokazał w Warszawie. Nadmieniamy przy tem, że wielka część zbiorów p. Choynowskiego podróżowała nie raz jeden. Widziano ją na wystawach archeologicznych w Wilnie, Rydze i Moskwie, bywała przenoszona na wystawy podczas zjazdów w Kijowie i wszędzie budziła ogromne zajęcie. Sam Virchow tak dalece cenił zbiór wykopalisk pozostawionych po Gotach, że wespół z innymi uczonymi niemieckimi osobiście złożył p. Choynowskiemu, w jego mieszkaniu, podziękowanie za dostarczoną im sposobność przypatrzenia się typom, gdzieindziej rzadko spotykanym – tak o zbiorach Choynowskiego pisał na początku 1903 r. ówczesny kurator jego zbiorów, Ksawery Chamiec.

Na kolekcję Józefa Choynowskiego – jedną z ciekawszych na terenie ziem polskich – składały się w początkach XX w. bogate zbiory zabytków przedhistorycznych wytworów rzemiosła artystycznego, militaria, starodruki, obrazy mistrzów zachodnioeuropejskich, polskich i rosyjskich oraz bogata galeria szczątków palentologicznych i kostnych.

Józef Choynowski (1833-1914) był Polakiem pochodzącym z kijowszczyzny. W latach młodości służył w Armii Rosyjskiej w stopniu kapitana, jednak ciężko ranny podczas kampanii tureckiej musiał zaniechać dalszej kariery wojskowej. Swoje obrażenia wojenne leczył w kurortach włoskich, francuskich i szwajcarskich, gdzie poznał wybitnych przedstawicieli archeologii (np. Gabriela Mortilleta, francuskiego archeologa i muzeologa) i historii sztuki, za sprawą których zainteresował się kolekcjonerstwem. Nowe zainteresowania stały się dla Choynowskiego pasją, dla której poświęcił resztę swojego życia. Stał się on nie tylko znanym kolekcjonerem sztuki i starożytności, ale także jako archeolog amator prowadził liczne badania wykopaliskowe na Ukrainie (był on odkrywcą między innymi grobu książęcego z X w. odkopanego w Tahańczy na Ukrainie) oraz intensywnie uczestniczył w pracach i obradach Rosyjskich Zjazdów Archeologicznych. Dzięki nawiązanym wówczas kontaktom mógł kolekcjonować zabytki archeologiczne z rejonu Morza Czarnego, Morza Azowskiego, Kubania, Olbii i Kerczu (przedmioty z okresu kolonizacji greckiej, wpływów rzymskich, zabytki scytyjskie, gockie, sarmackie i huńskie). Z kolei dzięki znajomości archeologów zachodnioeuropejskich mógł on uczestniczyć w prowadzonych przez nich badaniach wykopaliskowych. Zapewne też dzięki temu Choynowski miał w posiadaniu znaczną część zabytków rzymskich zakupionych prawdopodobnie z badań na rzymskim Kwirynale, w których uczestniczył w 1876 r. Oprócz zabytków starożytności interesowały go również wszelkiego rodzaju relikty przeszłości takie, jak: skamieliny, kamienie szlachetne i półszlachetne, czaszki i kości ludzkie oraz zwierzęce czy też szczątki palentologiczne. Wiadomo też, że Choynowski posiadał także bogatą kolekcję emalii, szkieł, sreber, brązów, wyrobów z kości słoniowej, tabakierek, numizmatów, medali, pieczęci herbowych, tkanin, złotogłowiów grodzieńskich, pasów słuckich, mebli, rzędów końskich, miniatur, starodruków, dokumentów (np. dyplom Władysława Jagiełły Króla Polski i Wielkiego Księstwa Litewskiego, pisany w języku łacińskim na pergaminie z 1406 r.), militariów oraz galerię antycznych rzeźb i obrazów malarzy dawnych i współczesnych (w tym między innymi dzieła: Ejsmonda, Watteau, Ajwazowskiego, Siemiradzkiego, Kuzniecowa, Aksentowicza czy też obraz *Studium Kowala* przypisywany Rembrandtowi), a także bogatą bibliotekę zawierająca 415 dzieł historycznych i archeologicznych. Był on nie tylko zwykłym kolekcjonerem, ale także muzealnikiem – amatorem, gdyż udostępniał swoje zbiory zarówno naukowcom, jak i zwykłym ludziom chcącym podziwiać jego kolekcję. W 1896 r. wydał własnym nakładem pierwszy katalog swoich zasobów przechowywanych jeszcze wówczas w Kijowie, spisany po rosyjsku.

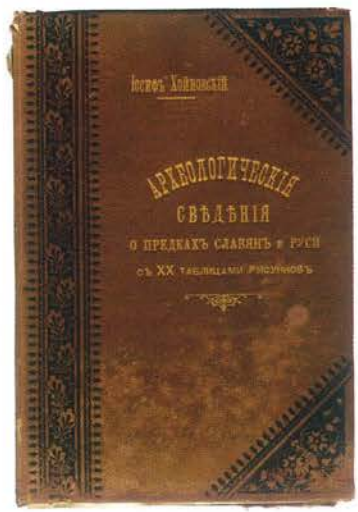

Około roku 1901 Choynowski podjął decyzję o przewiezieniu swoich zbiorów do Warszawy, co mogło być związane z jego przeprowadzką do Królestwa Polskiego, rozpoczął też starania o to, by cała kolekcja mogła zostać wystawiona w gmachu Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Królestwie Polskim. Być może już wówczas podjął także decyzję o przekazaniu swoich zbiorów TZSP, o czym świadczyć może jego korespondencja z Erazmem Majewskim oraz projekt testamentu złożony w kancelarii adwokackiej Emila Waydla (dokumenty przechowywane są obecnie w Dziale Dokumentacji Naukowej Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie). Swoje zamierzenia zrealizwał już jesienią 1902 r., gdy w jednej z dużych sal na parterze w budynku TZSP otwarto *Wystawę zbiorów archeologicznych i artystycznych Józefa Choynowskiego z Kijowa*, o czym rozpisywał się „Tygodnik Illustrowany" nr 10 z 1903 r. Choynowski, podobnie jak podczas prezentacji swojej kolekcji w Kijowie, wydał wówczas własnym nakładem katalog wystawianych zbiorów w języku polskim, ilustrowany dwudziestoma fotografiami plansz oraz gablot z zabytkami. Wiadomo też, że sam osobiście ustalał, gdzie i w jakiej formie wystawiane mają być jego zbiory. Zastrzegł przy tym, że udostępniane mają być one zwiedzającym co najmniej cztery godziny dziennie przez pięć dni w tygodniu. Prawdopodobnie tuż po otwarciu wystawy Choynowski wzmógł swoje starania w celu przekazania na własność całości swojej kolekcji TZSP.

Ustalenia na temat przekazania zbiorów nie trwały zbyt długo i 19 marca 1903 r. w kancelarii Zygmunta Wasiutyńskiego w Warszawie spisano akt darowizny Józefa Choynowskiego na rzecz Towarzystwa Zchęty Sztuk Pięknych w Warszawie. Akt ten jest na tyle ważny, że przytoczę jego treść za artykułem Mariana Kaczyńskiego z 1973 r.

1903 marzec 6/19, Warszawa – Notarialny akt zapisu zbiorów Józefa Choynowskiego dla Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Warszawie sporządzony w kancelarii notariusza Zygmunta Wasiutyńskiego.

Nr Rejestru 352

Dnia szóstego (dziewiętnastego) marca tysiąc dziewięćset trzeciego roku. Przede mną Zygmuntem synem Leonarda Wasiutyńskiego, Notariuszem przy Wydziałach Hipotecznych Warszawskiego Sądu Okręgowego, w kancelarii mojej znajdującej się w gmachu tegoż sądu pod Nr 493 w obecności osobiście mi znanych i do działań prawnych zdolnych świadków obywateli w Warszawie zamieszkałych, Józefa syna Pawła Ciszewskiego pod Nr 2258 i Juliana syna Józefa Bagińskiego pod Nr 324 stawili się osobiście mi znani i do działań prawnych zdolni: 1. Dymisjonowany kapitan Józef syn Adama Chojnowski, zamieszkały w Warszawie przy ulicy Włodzimierskiej pod Nr 9 i 2, Doktór medycyny Karol syn Jana Benni, Wiceprezes Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Królestwie Polskim, ustawa którego to Towarzystwa zatwierdzona 18/30 października 1860 r., działający w imieniu i na rzecz tego Towarzystwa, zamieszkały w Warszawie przy ulicy Aleja Jerozolimska Nr 66 i zeznali akt treści następującej:

§ 1. Stawiający do aktu niniejszego Józef Chojnowski sympatyzujący z działalnością Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Królestwie Polskim skierowaną do rozpatrzenia znajomości historii sztuki i jej udoskonalenia i będąc już w podeszłym wieku, aktem niniejszym darowuje temuż Towarzystwu Zachęty Sztuk Pięknych wszystkie zebrane przez niego Chojnowskiego kolekcje archeologiczne, zawierające wzory sztuki starożytnej, a również zbiory artystyczne z czasów średniowiecznych i nowożytnych, znajdujące się obecnie w gmachu tegoż Towarzystwa umieszczone w osobnej sali pod nazwą: „zbiory ofiarowane przez Józefa Chojnowskiego", oceniane na sumę ogólną Rubli sto tysięcy (100 000) i wyszczególnione w załączającym się do aktu niniejszego katalogu, przez stawiających się Józefa Chojnowskiego i Karola Beniego podpisanym na warunkach następujących:

§ 2. Wszystkie zbiory będące przedmiotem darowizny niniejszej wydane już zostały Towarzystwu Zachęty Sztuk Pięknych i rzeczone Towarzystwo objęło już je w posiadanie, i z odbioru takowych Karol Benni w imieniu Towarzystwa aktem niniejszym kwituje.

§ 3. Wszystkie darowane przez Józefa Chojnowskiego zbiory winny pozostawać w jednej nierozdzielnej części bezwarunkowo i na zawsze w Warszawie, w gamchu Towarzystwa w oddzielnych salach na ten cel przeznaczonych pod nazwą „Zbiory ofiarowane przez Józefa Chojnowskiego".

§ 4. Wstęp dla publiczności dla zwiedzania rzeczonych zbiorów winien być otwarty najmniej w ciągu czterech godzin w dni i na warunkach podług uznania Komitetu Towarzystwa.

§ 5. Urządzanie wystaw tych zbiorów w innych miastach i w ogóle wywożenie z Warszawy jakichkolwiek bądź kolekcji lub też oddzielnych przedmiotów, chociaż by na czas najkrótszy stanowczo jest niedozwolone.

§ 6. Józef Chojnowski zastrzega sobie do najdłuższego dni swego życia prawo kontroli i opieki nad rzeczonymi zbiorami, a między innymi prawo kontroli rozmieszczenia ich w szafach i witrynach podług swego uznania.

§ 7. Darczyńca Józef Chojnowski aktem niniejszym naznacza na wypadek swej śmierci lub na wypadek dłuższej nieobecności w Warszawie kuratorami rzeczonych zbiorów osoby nastepujące: Karola syna Jana Benni 2., Aleksandra syna Piotra Jabłonowskiego 3., Antoniego syna Hieronima Osuchowskiego 4., Erazma syna Hipolita Majewskiego i 5. Ksawego syna Edwarda Chamca i osobom powyższym na wypadek swej śmierci nadaje prawo kontroli w najobszerniejszym znaczeniu nad całością zbiorów, będących przedmiotem darowizny niniejszej. W razie śmierci którego bądź z pięciu kuratorów lub niemożności sprawowania obowiązków z powodu długotwałej choroby lub nieobecności pozostali dopełniają swój skład przez wybór nowego kuratora z mieszkańców tutejszych podług swojego uznania. O dopełnionym wyborze powinnien być sporządzony akt notarialny, którego kopia dla wiadomości zakomunikowana będzie Komitetowi Towarzystwa. Józef Chojnowski zachowuje sobie prawo na wypadek wcześniejszej śmierci któregokolwiek z kuratorów wybrania nowego podług swojego uznania. O wyborze

swym Józef Chojnowski winien zawiadomić Komitet Towarzystwa.

§ 8. W razie gdyby pierwiastek wyborczy składu osobistego Komitetu Zachęty Sztuk Pięknych w Królestwie Polskim był uchylony i skasowany, lub też Towarzystwo z jakichkolwiek bądź przyczyn było rozwiązane lub też samo się rozwiązało wszystkie ofiarowane aktem niniejszym Towarzystwu przedmioty przechodzą na własność Warszawskiego Muzeum Przemysłu i Rolnictwa, którego ustawa zatwierdzona 26 marca 1899 r. Jeżeliby z jakichkolwiek bądź przyczyn ta ostatnia instytucja nie mogła lub nie chciała przyjąć rzeczonych zbiorów lub nie istniała już w tym czasie, lub też gdyby pierwiastek wyborczy był skasowany w tym czasie w oznaczonym muzeum darczyńca Józef Chojnowski, a na wypadek jego śmierci kuratorowie ustanowieni stosownie do § 7 aktu niniejszego mają prawo oddać wszelkie ofiarowane aktem niniejszym zbiory innej instytucji użyteczności publicznej istniejącej w Warszawie podług swego wyboru, lub też podług uznania wyjednać zezwolenie odnośnych władz na utworzenie oddzielnego muzeum archeologicznego i pomieścić w nim ofiarowane na mocy aktu niniejszego przedmioty.

§ 9. Karol Benni wice prezes Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Królestwie Polskim oświadcza, że on w imieniu tegoż Towarzystwa przyjmuje i akceptuje darowiznę niniejszą. Akt ten na żądanie zeznających sporządzony z polskim tłumaczeniem obok ruskiego tekstu, czytany stawiającym w obydwu językach w obecności wyżej powołanych świadków i po zaakceptowaniu przez nich tego aktu i przekonaniu się że oni dobrowolnie życzą sobie go zeznać i pojmują myśl jego i znaczenie podpisany został. Wypisy z tego aktu należy wydać starającym się na każde żądanie.

Oryginał, rękopis

Archiwum Państwowe m. st. Warszawy i Woj. Warszawskiego. Akta Kancelarii Zygmunta Wasiutyńskiego notariusza przy Wydziale Hipotecznym Warszawskiego sądu Okręgowego w Warszawie za rok 1903, sygnatura aktualna 36, nr rejestru 352.

Do tego aktu notarialnego został załączony pierwszy katalog zbiorów Choynowskiego wydany w 1896 r. w języku rosyjskim. Z katalogu tego wykreślono strony od 157 do 161 z odpowiadającymi im numerami zabytków 721-788 (podrozdział b) *Predmiety iz raskopki Velikoknjaûeskavo groda*), które na życzenie Józefa Choynowskiego zostały wyłączone z darowizny na rzecz TZSP w dniu spisania tego aktu. Były to zabytki pochodzące z badań Choynowskiego na terenie domniemanego dworu wielkoksiążęgeo w Kijowie, które chciał on wyłączyć z przekazywanej kolekcji. Na podstawie wcześniejszych dokumetów można domniemywać, że przekazał je Muzeum Miejskiemu w swoim rodzinnym mieście Kijowie.

W 1903 r. z przekazanych zbiorów Choynowskiego utworzono w gmachu TZSP przy ulicy Królewskiej 17 Muzeum Warszawskie, które istniało do 1923 r. W 1915 r. zmieniło ono nazwę na Muzeum J. Choynowskiego, E. Majewskiego i M. Bersona, z racji powiększenia zbiorów o kolekcje dwóch ostatnich darczyńców. Rok później zmieniono jego nazwę na Muzeum J. Choynowskiego i M. Bersona, po przeniesieniu swojej kolekcji przez E. Majewskiego do nowo otwartego muzeum jego imienia.

Nie wiadomo z jakich przyczyn, mimo iż TZSP istniało nadal, 1 grudnia 1923 r. kolekcja Józefa Choynowskiego z 4 830 eksponatami, z wyłączeniem zbiorów bibliotecznych, została przekazana w depozyt do nowo powołanego Muzeum Narodowego. W muzeum tym zbiory zostały dokładnie opisane i wpisane do księgi inwentarzowej MN. Przedmioty zdjęto wówczas z oryginalnych planszy Choynowskiego i nadano im nowe numery, a każdy zabytek opatrzono tekturką z odpowiednią sygnaturą MN. W księdze inwentarzowej zanotowano zaś obok numerów inwentarzowych MN także stare numery z katalogu Choynowskiego. Jednocześnie też kolekcja została po raz pierwszy podzielona i rozparcelowana na poszczególne działy MN. W okresie tym na mocy decyzji dyrektora Muzeum Narodowego i jednocześnie dyrektora Muzem Wojska, płk. Bronisława Gembarzewskiego, wszelkie militaria z kolekcji Choynowskiego oraz zabytki z grobu książęcego z Tahańczy zostały przekazane do Muzeum Wojska. Rok 1923 jest zatem okresem, w którym zasoby Choynowskiego zostały po raz pierwszy podzielone w obrębie dwóch instytucji, mimo wyraźnego zapisu woli darczyńcy o nierozdzielaniu całości zbiorów. Jest to też zapewne początek sukcesywnego rozpraszania całej kolekcji. Kilka lat później, prawdopodobnie około 1937 r., nowy dyrektor Muzeum Narodowego, Stanisław Lorentz przekazuje w depozyt do Państwowego Muzeum Archeologicznego utworzonego z Muzeum Przemysłu i Rolnictwa oraz prawdopodobnie do Muzeum Archeologicznego im. Erazma Majewskiego Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, część zabytków archeologicznych z kolekcji. W PMA z przedmiotów tych utworzono zbiór archeologiczny im. Choynowskiego, nieznany jest natomiast los depozytu w MA im. Erazma Majewskiego TNW. W obu przypadkach przekazano wyłącznie zbiory zabytków przedhistorycznych takich, jak: zabytki gockie, sarmackie czy huńskie. W MN pozostawiono nadal przedmioty będące przykładami sztuki starożytnej takie n.p., jak: szklane wyro-

by rzymskie czy grecka ceramika. Jest to kolejny, ale jak się okaże nie ostatni etap dzielenia pozostałości zbiorów.

Kolejnym okresem rozpraszania zabytków są pierwsze miesiące wojny. Zabytki z kolekcji Choynowskiego zdeponowane w Muzeum Narodowym i Muzeum Wojska padły wówczas łupem Komanda Paulsen. Wiadomo przy tym, że grabieżami zajmował się głównie prehistoryk niemiecki E. Petersen, wcześniej naukowo działający we Wrocławiu. Z zachowanych dokumentów (sprawozdanie z działalności komanda spisane 4 I 40 przez dr. Mülmanna pt: *Zabezpieczenie zabytków kulturalno-historycznych w Polsce; Zestawienie przedmiotów wywiezionych do Rzeszy*; list W. Radiga do E. Pertesena pisany 3 II 1941 w Krakowie; notatka do akt P. Paulsena z 18 kwietnia 1941 spisana w Berlinie) wiemy, że zabytki z kolekcji Choynowskiego o – jak pisano – dużej wartości, przechowywane w Muzeum Narodowym, spakowano w kilka skrzyń i wywieziono do Poznania. Wtedy też zapewne część drobnych złotych zabytków z tej kolekcji została rozkradziona przez współpracowników Paulsena. Z dokumentów tych wiadomo również, że do Poznania trafił na pewno ukraiński zbiór Chynowskiego (zabytki archeologiczne), nie wiadomo niestety nic o losach pozostałej części zbiorów (np. obrazach, rzemiośle artystycznym). Z kolei przynajmniej część zasobów Choynowskiego przechowywana w Muzeum Wojska (na pewno bogaty grób książęcy z południowej Rosji, który można interpretować jako grób z Tahańczy – ulokowany w skrzyniach nr 25 i 26), została spakowana i wywieziona do Krakowa w październiku 1939 r., skąd już bez rozpakowywania miały być bezpośrednio przewiezione do Wawelsburga. Pozostałe zabytki z kolekcji MW (w tym materiały wczesnohistoryczne) trafić miały, podobnie jak te z Muzeum Narodowego, do składnicy w Poznaniu. Również zabytki z Państwowego Muzeum Archeologicznego, po spakowaniu już w listopadzie 1939 r. odesłano koleją do Poznania. Natomiast zbiory znajdujące się w 1939 r. w depozycie Muzeum Archeologicznego im. Erazma Majewskiego TNW pozostawiono, tak jak całość kolekcji muzealnej, w jego siedzibie, w Pałacu Staszica w Warszawie. Zbiory pozostawały tam do 1941 r. skąd przetransportowano je wówczas do dawnej siedziby Państwowego Muzeum Archeologicznego. Najcenniejsze zabytki archeologiczne zostały wówczas wybrane ze zbiorów PMA i w okresie od listopada 1941 r. do połowy stycznia 1945 r. wyewakuowane przez Niemców do Świdnicy na Dolnym Śląsku oraz do Bawarii. Można przypuszczać, że losy tych zabytków archeologicznych podzieliły także cenniejsze przedmioty z kolekcji Choynowskiego, znajdujące się wówczas w zasobach muzeum. Wcześniej, jeszcze w latach 1940-1941, do Muzeum Narodowego przetransportowano zbiory biblioteczne Choynowskiego znajdujące się dotychczas w gmachu TZSP. Nie wiadomo niestety nic, co się działo z nimi później oraz jakie były ich dalsze powojenne losy. Tak więc, w okresie okupacji, po raz kolejny kolekcja Choynowskiego została ponownie rozproszona.

Zaraz po wojnie w latach 1945-1946 przystąpiono do rewindykacji zajętych wcześniej zbiorów. Wówczas to odzyskano zabytki wywiezione z Warszawy pod koniec 1944 r. i na początku 1945 r. W lipcu 1947 r. udało się odzyskać część kolekcji Choynowskiego, wywiezionej pierwotnie do Poznania, którą Naczelna Dyrekcja Muzeów w Grassleben odkryła na terenach okupacji angielskiej i odesłała z powrotem do Polski. Wiadomo też, że w 1951 r., podczas rewindykacji zbiorów zajętych w czasie wojny przez Armię Czerwoną, kolejne zabytki z kolekcji Choynowskiego powróciły do Muzeum Narodowego w Warszawie. Być może wówczas część przedmiotów przedhistorycznych z tego zbioru trafiła do Państwowego Muzeum Archeologicznego utworzonego z przedwojennych zbiorów Państwowego Muzeum Archeologicznego i Muzeum Archeologicznego im. Erazma Majewskiego TNW. Nie można jednak wykluczyć, że zabytki archeologiczne znajdujące się już w 1950 r. w zbiorach PMA były niewywiezionymi podczas wojny przedmiotami z kolekcji Choynowskiego będącymi od 1937 r. w depozycie w Muzeum Archeologicznym im. Erazma Majewskiego TNW. Wiadomo, że prawdopodobnie część kolekcji zaginęła podczas przemieszczeń wojennych (największe straty odnotowano wśród złotych zabytków archeologicznych oraz zbiorów broni, miniatur, numizmatów i malarstwa zachodnioeuropejskiego). Na szczęście do Polski powróciła zawartość grobu książęcego z Tahańczy, znajdująca się w 1939 r. w zbiorach Muzeum Wojska. Zabytki te na mocy porozumienia władz PMA z Zastępcą Naczelnego Dowódcy W.P. gen. dyw. inż. Marianem Spychalskim i dyrektorem MW płk. Zbigniewem Szacherskim przekazano 2 kwietnia 1945 r. do zbiorów PMA. Było to pierwsze powojenne dzielenie kolekcji.

Już w 1952 r. nastąpiło kolejne rozproszenie zbiorów, gdy MN wypożyczyło do gmachu KC PZPR obraz I. K. Ajwazowskiego *Morze Czarne u brzegu Hurzufa na Krymie*. Obraz ten według Mariana Kaczyńskiego znajdował się tam jeszcze w 1973 r. W 1961 r. Muzeum Narodowe przekazało do Państwowego Muzeum Archeologicznego wszystkie zabytki archeologiczne z wyłączeniem zbiorów archeologii antycznej, której przedmioty zdeponowano w Zbiorach Sztuki Starożytnej. Do PMA oddano głównie przedmioty srebrne i brązowe, które, podobnie jak posiadane już wcześniej przedmioty, ulokowano w Dziale Archeologi Bałtów. W lipcu 1997 r., po uprzedniej konserwacji całości zbiorów, Dział Inwentaryzacji PMA ponownie rozdzielił zabytki z kolekcji Choynowskiego, przekazując je zgodnie z chronologią i prowienienicją do poszczególnych działów naukowych muzeum. Był to być może już

ostatni etap rozpraszania bogatych zbiorów Choynowskiego.

Obecnie zabytki z kolekcji Choynowskiego znajdują się w Muzeum Narodowym w Warszawie, Muzeum Wojska Polskiego i Państwowym Muzeum Archeologicznym. W zbiorach MN znajdują się, w Zbiorach Sztuki Starożytnej – zespoły naczyń szklanych, w Zbiorach Sztuki Orientalnej – zabytki sztuki muzułmańskiej zaś w Zbiorach Sztuki Zdobniczej – przedmioty rzemiosła artystycznego z kolekcji. W PMA w poszczególnych działach zdeponowane są pradziejowe zbiory archeologiczne Choynowskiego reprezentowane przez zabytki gockie, sarmackie, huńskie, bałtyjskie (np. skarb z Miežigorje) czy też przedmioty z okresu epoki brązu i średniowiecza. Z kolei w zbiorach MWP możemy podziwiać kolekcję militariów. Zabytki z kolekcji eksponowane są na wystawach stałych muzeów, gdzie je wyraźnie opisano jako przedmioty pochodzące ze zbiorów Choynowskiego. Obecnie w MN możemy oglądać w Galerii Sztuki Starożytnej, terrakotową maskę komiczną z Wybrzeży Morza Czarnego (nr inw. MN 106455) oraz w Galerii Europejskiej Sztuki Zdobniczej – emaliowaną plakietkę z popiersiem męskim z XVI w. (nr inw. MN 31883) oraz filiżankę ze spodkiem z porcelany miśnieńskiej, datowane na ok. 1735-1740 (nr inw. MN 32251/1,2). Z kolei w MWP na ekspozycji stałej wystawiono bogatą kolekcję ostróg z XI-XII w. (nr inw. MWP 241444) i XV w. (nr inw. MWP 24170), strzemion z XI w. (nr inw. MWP 18734, 24101), grot włóczni (nr inw. MWP 24150), topór znaleziony we wsi Brody pow. Orucz na Polesiu z X w. (nr inw. MWP 18685), szablę, z trzewikami i srebrną pochwą (nr inw. MWP 24167, 24168), tasak janczara z czasów Augusta II oraz prochownicę rzeźbioną w kości słoniowej z XVII w. (nr inw. MWP 24756). Zaś na wystawie stałej *Prahistoria ziem Polski* w PMA, ze względu na jej charakter nie zostały wystawione żadne zabytki z kolekcji Choynowskiego.

Po II wojnie światowej, ze względu na duże rozproszenie zbiorów Choynowskiego, niemożliwe było przeprowadzenie skontrum dla całej kolekcji. Tak więc do dzisiaj nie wiadomo, jakie rzeczywiście ponieśliśmy straty wojenne związane z tymi zabytkami, ile ich powróciło, ile znajduje się poza granicami kraju, a ile po prostu zostało zniszczonych. Być może ze względu na duże rozproszenie zbiorów, część zabytków nie została dotychczas prawidło zidentyfikowana. Wydaje się, że część rzekomo utraconych złotych przedmiotów z kolekcji może znajdować się w MN. Na przykład złota zapinka muszlowata rzymskiej prowiniencji (nr 511 w katalogu kolekcji Choynowskiego z 1896 r.) była prezentowana w 1999 r. na krótkiej wystawie czasowej *Złoto ze zbiorów Muzeum Narodowego*. Nie opatrzono jej jednak wówczas żadnym komentarzem odnośnie jej pochodzenia w zbiorach MN. Trudno jest zatem jednoznaczenie stwierdzić, czy jest ona zabytkiem pochodzącym ze zbioru Choynowskiego, czy też może ma tylko taki sam wygląd jak występująca w nim w 1896 r. fibula.

Jak wskazują opisane powyżej losy kolekcji Choynowskiego, rozproszonej wbrew woli darczyńczy jeszcze przed wybuchem II wojny światowej, każde dzielenie zwartych zbiorów powoduje dalszą ich degradację. Być może gdyby kolekcja była całością w momencie jej rekwizycji przez władze Trzeciej Rzeszy, trafiłaby wówczas w jedno miejsce i łatwiej byłoby dzisiaj zarówno odzyskać, jak i identyfikować zbiory. Obecnie odtworzenie losów wszystkich zabytków przekazanych do zbiorów publicznych przez Józefa Choynowskiego w 1903 r. będzie wymagać dużego zaangażowania oraz dobrej woli wielu osób i instytucji. Zestawienie zachowanych zabytków należałoby wykonać na podstawie katalogu kolekcji przechowywanego wraz z aktem darowizny w Archiwum Państwowym m. st. Warszawy i woj. warszawskiego oraz na podstwie porównania go z kolejnymi katalogami wydawanymi jeszcze za życia Choynowskiego pomiędzy 1902 a 1904 rokiem. Wiadomo bowiem, że kolekcjoner już po przekazaniu swoich zbiorów TZSP wymieniał niektóre okazy z innymi zbieraczami starożytności lub tylko przemieszczał zabytki na planszach, tym samym zmieniając im przyporządkowane wcześniej numery. ■

Ilustracje: portret J. Choynowskiego oraz wybrane tablice z *Katalogu...* z 1896 r.

BIBLIOGRAFIA

Antoniewicz W.: *Rewidykacje i odszkodowania w zakresie zabytków archeologicznych ziem Polski.* „Z Otchłani Wieków" 1946, R. 15, z. 7-10, s. 55-62

Chamiec K.: *Archeolog Józef Choynowski i jego zbiory.* „Tygodnik Illustrowany", 1903, ogólnego zbioru nr 2,263, nr 10 z dnia 07.03.(22.02.) 1903 r., s. 195-196

Choynowski J. A.: *Kratkija archeologicieskaja svedanja o predkach Slavian i Rusi, i opis drevnostej soobrannych mnoju, s objasnenjami i pl'anom Vostoc'novo Porosja.* Kijev, 1896 wypusk I

Choynowski J. A.: *Kratkija archeologicieskaja svedanja o predkach Slavian i Rusi, i opis drevnostej soobrannych mnoju, s objasnenjami i XX tablicami rysunkov.* Kijev, 1896 wypusk I

Choynowski J.: *Słowianie w czasach przedhistorycznych podług znalezionych w ziemi pamiątek ich bytu i z okresu panowania nad niemi Scytów, Sarmatów, Gotów i Litwinów, a również opisanie archeologicznych zbiorów dla objaśneinia sposobem poglądowym na kolekcyjach, historyi, ceramiki, emalji, malarstwa, wydoskonalenia broni i innych artystycznych wyrobów zebranych i opisanych przez Józefa Choynowskiego.* Kijów 1902 oraz wydanie II poprawione 1994

Kaczyński M.: *W siedemdziesiątą rocznicę otwarcia wystawy zbiorów Józefa Choynowskiego w warszawskiej „Zachęcie".* „Wiadomości Archeologiczne" 1973, t. XXXVIII, z. 2, s. 139-159

Lorentz S.: *Muzeum Narodowe w Warszawie, Zarys historyczny.* „Roczniki Muzeum Narodowego w Warszawie" 1938, t. I

Lorentz S.: *Muzeum Narodowe w Warszawie, Zarys historyczny.* „Roczniki Muzeum Narodowego w Warszawie" 1962, t. VI, s. 7-101

Mężyński A.: *Komando Paulsen październik – grudzień 1939.* Polskie Dziedzictwo Kulturalne, seria A: Straty Kultury Polskiej, Warszawa 1994

Sawicki L.: *Działalność wydziału konserwacji i badań zabytków w terenie 1945-1947,* „Sprawozdania P. M. A." 1948, t. I, z. 1-